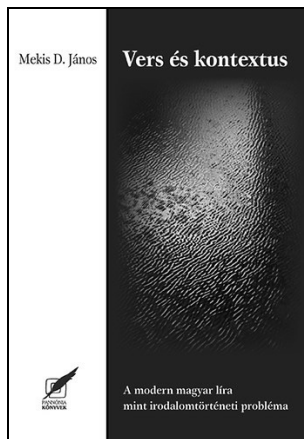

KOVÁCS KRISZTINA

Kultusz újratöltveMEKIS D. JÁNOS: VERS ÉS KONTEXTUS:
A MODERN MAGYAR LÍRA MINT IRODALOMTÖRTÉNETI
PROBLÉMA

Pannónia Könyvek
Pécs, 2014
208 oldal, 2500 Ft

Mekis D. János tanulmánykötete, ahogy alcíme ígéri, a modernség líraelméleti kérdéseinek főbb csomópontjait tárgyalja. A módszertani alapvetés a klasszikus modernség kontextualizáló teóriáinak ütköztetése. Tudható, az ezen a terepen játékba kerülő elméletek egyéb más harcterek mellett a surranó pályán a kilencvenes évek nagy magyar kritikavitájába is beúsztak, a róluk folyó diskurzus máig tematizálja a magyar irodalomtörténeti gondolkodást.

Mekis hálás vagy hálátlan, de mindenképpen provokatív feladatra vállalkozott, amennyiben az elsősorban a posztmodern irodalomelméletek közül a szövegszerűség primátusát támogató, a társadalom- és művelődéstörténeti környezetet ignoráló tételeket a deskriptív irodalomtörténeti kánon teóriáival szembesítő kiindulópontot választott összegyűjtött tanulmányokat tartalmazó, de a kézikönyv hasznossági szempontjainak sem ellenálló kötete startvonalául. Mindez kétségtelenül a dialogikus nyitottság ideáját kölcsönzi a tanulmánykötetnek, amely bár különböző időpontban született írások gyűjteménye, e szervezőelv mentén mégis képes koherenciát felmutatni.

Az irodalomtörténész kötetének beazonosítható jellegzetességet adnak a „pécsi iskola” intermedialitással kapcsolatos kultúratudományi elméletei. E szempontrendszer bizonyítéka a verset a hangzósság, a szóbeli előadás értelmezési lehetőségei, a kultuszkutatás felől értelmező témák egymásra épülése. Bár a szövegek egy része a késő modernség és a kortárs lírapoétika reprezentánsaival (Nemes Nagy Ágnes, Domonkos István, Cselényi László) foglalkozik, a könyv legnagyobb terjedelmében mégis a Nyugat költészettörténeti fordulópontjaira fókuszál, Ady, Babits, Kosztolányi, Gyóni Géza nagyon ismert szövegeinek új fénytörésbe állításával.

Ady *Kocsi-út az éjszakában* című, mindenki által ismert versének értelmezésében (*Hiányszimbolika*) a szerző a mo-

dernség origójaként kultikussá váló Ady képét kísérli meg újragondolni. Az életmű egészére, köztük erre a versre is igaznak bizonyuló gyakori ismétlés az Ady-oeuvre egészét tartotta össze legfőbb retorikai alakzatként. Azt, hogy ez a módszer Adynál nem mindig működik meggyőzően, már a korabeli kritika is rögzítette, ezért nem szorul különösebben magyarázatra, hogy Mekis a verset az életmű egészének kontextusában olvassa. Írása rávilágít a tényre, hogy az ekvivalencia alkotói oeuvre-beli devalválódása, ám mindenekelőtt a gyakori motívumok összehasonlító vizsgálata felől látva a tárgyalt vers programszerűsége, ahogy az eddigi értelmezői közösségekben (közép- és felsőfokú oktatásbeli recepciói) ráaggatott sallangok megítélése is más távlatban látszódnak. Ebben a teljes alkotói bázis halmazából nem kiszakítható, ám bizonyos vonásokat (a vers hangzósága, auditív hatások) erősebben hangsúlyozó modellben a megszokott és valljuk be sokszor unalmat árasztó olvasatok is felfrissíthetők.

Az Ady-líra e szempontok szerint való elemzése csupán bevezeti azt a tanulmányt, amely a médiumváltásokkal is számot vető, nemcsak gránitszobrokról ránk zuhanó törmeléként látja a lírát. Ehelyett az elsősorban pillanatnyi műfajként reprezentálódó, emiatt pimasz és tabudöntögető élményként megtestesülő költészet korszerű, szellemes bemutatására tesz kísérletet. Babits egyik legismertebb versét, az *Esti kérdést* Mekis könyvének szóban forgó egysége (*Konszonancia és vokalitás*) az 1934-es esztergomi Babits-esten résztvevő előadók eltérő teátrális karaktereinek különbségein keresztül mutatja be. Medgyaszay Vilma a költő verseinek megzenésített változatával dolgozó előadását, Simonffy Margot zeneiségre épülő, a patetikus, a 19. század végi színjátszás dikcióira alapuló versmondását, valamint Babits emblematikus, fejhargon és modorosan deklamáló saját előadását összehasonlítva éppen ezt az alkalmiságot, a szóbeliség speciális értelmezői intencióit írja rá a szövegre az elemző. Az ismétlés mint a poétika fontos retorémája helyett, ez esetben, a rögzített versmondás identifikáló gesztusai szolgálnak a készen kapott értelmezés direktíváját részben igazoló, részben aláásó körülményként. Mindhárom előadás a költemény zeneiségének bizonyítéka, ám Mekis állásfoglalása szerint mindez csak erősíti a nyilvánvaló tény, hogy Babits verse jótáll saját zeneiségéért.

A költő saját, a magunkban olvasott szöveg értelmezését erősen megkérdőjelező, valóban nem a kellemes ingerekre vágyó mai közönség igényeit kielégítő versmondásának éppen azért van jelentősége, mert rávilágít a befogadói oldal elvárásainak sokarcúságára. A hangzóság, az elhangzás Mekis koncepciójában a végtelenségnek olyan, elsősorban természetesen a tükröződést felidéző, arra hasonlító formája, amely éppen e költemény legfontosabb tézisé, az örök körforgás motívumát erősíti. Ez az elképzelés pedig a modern lírakutatás fontos tételét vezeti elő, mely szerint a vokalitás a formai kérdések mellett a tartalom legfontosabb argumentációja lehet.

A modernség és elsősorban a Nyugat értelmezéstörténeteinek egyik szétírt toposza az Ady alakjához kapcsolt korszakindítás/korszakváltás problémája. A kánonban kitüntetett helyre „vackolódó” figuraként megjelenő Ady alakja a programszerűséggel, a nemzeti identitást meghatározó következtetésekkel legitimálja magát, pontosabban legitimálja őt a mindenkori és ez ügyben legalábbis konszenzusra épülő kánon. Mekis a kultusz kutatást, mint a kontextualizálást rehabilitáló aktust úgy szemléli, hogy a lírai szövegek és a fent említett körülmények immanenciáját feltételezi: bizonyítja mindezt a dolgozat végkövetkeztetésében megnyugtató módon. Az Ady-kultusz eredője, ahogy valamennyi irodalmi kultuszé is, a több-

féle értelmezői közösség számára otthonos identifikáló jelleg. Erős, ám vitathatatlan tézisek, melyek szerint a kizárólag esztétikai megközelítések (Babits, Schöpflin Aladár, Laczkó Géza) nem életképesek, ahogy az is sarokpontja a kutatásnak, hogy mind a református (Makkai Sándor), mind a katolikus kurzus (Sík Sándor) mértékadó esztétái legitimálják/legitimálhatják e szempontok alapján az életművet. Ady halotti maszkjai és szobrai ikonná válva árnyalják tovább ezt a képet. Mindemellett tudható, az Ady temetésén való részvétel, ahogy a halálos ágynál, a holttest mellett felbukkanás pillanata is (világirodalmi kapcsolódásainak száma végtelen, eklatáns, széles körben ismert példa Goethe haldoklása) olyan korszakjelző gesztus, amely a születő, az irodalmi gépezetbe éppen belépő figurák életművének és önreprezentációjának egyik legfontosabb pillére lehet.

A tanulmánykötet talán legjobb, problémafelvetéseiben is legizgalmasabb szövege az Ady Endre és Gyóni Géza háborús költészetét összehasonlító fejezet (*Modern apokalipszis*). A jó vers versus középszerű líra problémája ez esetben éppen azért érdekes, mert az irodalom befogadás-történetének és változó értelmezői közösségeinek legfontosabb dilemmáit veti fel újfent. A Gyóni-féle költészet életképességét éppen alkalmi és közéleti volta emeli esztétikai gyengeségei fölé. Ez persze nemcsak most, az első világháború centenáriumának apropóján izgalmas kérdés. A háborút személyesen is végigélő, annak mártírjává váló, így a hangulatjelentések változásait és a felismerés traumáját verseiben is detektáló fiatal költő alakja szépen simul bele a kultusz kutatás módszertani alapvetéseit érzékenyen követő válogatás tematikájába.

Nem is lehetne jobb helyen ez a hosszabb egység, mint a könyv középpontjában, ha meggondoljuk, hogy Gyóni versei Pržemyšl ostromakor és a krasznójarszki fogolytáborból is kalandos úton távoztak. A várat néhány példány repülőgépen hagyta el, mindez, ahogy a költő hadifogolytáborbeli halála a mártírium, az emberi sors esztétizálásának vitathatatlanul hatásos példája. Az ezzel szemben kétes esztétikai élményt nyújtó, ám alkalmi versként patetizmus és persze morális állásfoglalásainak megkérdőjelezhetetlensége miatt is gyakran szavalt *Csak egy éjszakára* című vers az apokaliptikus tömegpusztító háború irodalmi reprezentációjának ugyanúgy jellemző szövege, mint a témába vágó Ady-versek, *A halottak élén* kötet ismert darabjai.

Bár az első világháború kollektív emlékezetbeli helyét a nagyobb téteket mozgató, nagyobb technicizáltsággal és pusztítással járó második világégés átrendezte, a jelenség nem egyedi: hasonlóan járt az amerikai kultúrában az áldozatok számában egyébként a későbbi „vietnami konfliktus” mögött egyáltalán nem alulmaradó koreai háború is. Könnyű belátni, a jelentől való távolság, a túlélők emlékezéseinek életteleenné válása, valamint az, hogy az egyes történelmi iskolák által meggyőzően prezentált tétel szerint ez az esemény zárta le a „hosszú tizenkilencedik századot” és vezette be a „rövid huszadikat”, magában hordozta e történelmi esemény anakronisztikusságát. Az utolsó „kedélyes” háború atmoszférája (bár a sebesültellátás hiányosságaitól szenvedő, a modern és az elavult technika traumájával szembesülő áldozatok éppen nem erről győződhetek meg!), valamint az első modern és méreteiben felfoghatatlanul globális kataklizma címkéje együtt él a kollektív emlékezetben. Hatásait a magyar irodalmi modernség tendenciáit vizsgálva sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Mekisénél meggyőzőbb érvelés a hatástörténet és a művelődéstörténelmi kontextus rehabilitálása mellett nem is kell, de nem is nagyon érdemes e ponton gondolatmenetével vitába szállni.

A gyűjtemény centrumában álló, a kultuszok mozgását feltáró írás után, persze csak részben ehhez csatlakozva Kosztolányi halállal kapcsolatos egzisztenciális vízióinak emblematikus pillanati következnék (*Halál-motivika és életmegértés*). A *Hajnali részegség* és a *Szeptemberi áhítat* összehasonlító elemzésében valóban az elmúláshoz ikonikusan kapcsolódó Egyik és a vitalitás konnotációival terhelt Másik közös mezőjének felfedezése, a metszet létének hangsúlyozása a legfőbb következtetése. Bár a Kosztolányi-kritikai kiadás kötetét gondozó csoportok erősen hangsúlyozzák a műfordítások és a saját életmű összefonódását, az eddigi szakirodalomban is kellő terjedelemben tárgyalt kapcsolódási pontok területén napról napra újabb felfedezésekkel kell számolnunk. Lord Alfred Douglas költeménye (Kosztolányi fordításában *Az éj kijő a kertből* címmel olvasható) *Hajnali részegséggel* való párhuzamának hangsúlyozása éppen ezért fontos mozzanata a Kosztolányi-fejezetnek.

A Nemes Nagy Ágnes lírájának térpoétikai szempontjait felfejtő írás (*Tárgy-, test- és térképzetek*) ugyancsak a kontextusok dimenziójában értelmezhető interkulturalitásban találja meg helyét. Nemes Nagy poétikája nemcsak *A hegyi költő* című, sokat citált Babits-könyv kapcsán kapcsolódik a „nyugatos” hagyományhoz. A korai Babits-líra (pl. *A világhossz udvara*) a zuhanás, az eltávolítás az egész Újholdas generációt (l. Pilinszky) izgalomban tartó problémájának irányait igyekszik feltárni.

A Domonkos István *Kormányeltörésben* című poémáját elemző fejezetben (*Emigráció, nyelv-vesztés, játék*), ahogy a gyűjteményt záró, Cselényi Lászlóról szóló írásban is (*Szövegfolym, kompozíció, emlékezet*) a nyelvi közösség és a politikai koinonia közhelyszerűen is felvethető összekapcsolódása oly módon tárgyalódik, hogy a kézenfekvően kínálkozó emigránslétmódok, a minoritás posztmodern teóriák hálójában otthonos problémái a nyelvközösség önmaga megértése és főként önmaga felszámolása felőli olvasásának értelmezési irányából erősödnek meg. E tágabb kontextusban persze az elemző nemcsak az idegen nyelvi környezetben önmaga rekonstruálását megkísérlő szubjektum tapasztalatait rögzíti, hanem a fejezés poétikai toposzként működésének univerzális körülményeit is. Itt, ezen a ponton is érezhető, Mekis új könyvében a különféle teóriák egymást kizáró tapasztalatának próbál „ellene mondani”, ennyiben a válogatás összetéveszthetetlenül hordozza magán a pécsi irodalomtudományi iskola interkulturális hozzáállásának jegyeit. A könyv mind szerkesztésmódjával, mind a saját teoretikus bázisra rálátó önreflexiós gesztusaival igazolja saját tárgyát.

Mekis D. János előző önálló kötetében (*Az önéletrajz mintázatai a magyar irodalmi modernség hagyományában*, FISZ, Bp., 2002.) ugyanezt az elméleti hozzáállását bizonyította, értelmezői karaktere az elmúlt évtizedben láthatóan nem változott. Első könyve legfőbb problémája azt volt, lehetséges-e az önéletírásról a Philippe Lejeune-i paktum bázisának működtetésével, ám mégis a konvencionális irodalomtörténeti iskolák tapasztalatait mozgósítva írni. A Hevesi András, Szomory Dezső, Kassák Lajos, Márai Sándor önéletrajzi jegyeket deklaráló prózáiról írott fejezetekben mindez sikerült is, bár a többek között Mekis által szerkesztett hasonló témájú gyűjtemény (*Írott és olvasott identitás: az önéletrajzi műfajok kontextusai*, Pécs, L'Harmattan - PTE, MIIT, 2008, szerk.: Mekis D. János; Z. Varga Zoltán) írásaiban ez a kultúratudományi kontextualizálás még meggyőzőbben mutatta meg magát.

Érteni vélem, hogy ezt az „intermediális határátlépésekre” épülő szerkezetet és annak a mediális kánonváltásokat érzékenyen követő szemléletmódját erősíteni, demokratizmusát hangsúlyozni akarják az egyébként, például a Nyugat esetében, korrektül előre jelzett internetes hivatkozások. Mégis furcsa következtetlensége a kötetnek, hogy a „hálóról” hozott for-

rások jegyzetelési módját tekintve (papír- vagy könyvalapú, szemben a netes verzióval) látva (kivéve persze a csak online elérhető tartalmakat és fórumokat, illetve a külföldi adatbázisokban fellelhető, ám egyébként a hazai fórumokon nehezen beszerezhető citátumokat) az esetleges ad hoc kényelmi szempontokat kivéve semmilyen logikát nem tudtam felfedezni. Természetes lenne ez a hozzáállás, ha a könyv vállalása a minden szekunder és sokszor primer irodalmat (!) az internetről hivatkozó szemlélet volna, ám ez, világos intenció híján kicsit zavaros és egy esetleges újrakiadásnál mindenképpen átgondolandó szempontrendszer.

Mindent egybevetve invenciózus, átgondolt struktúrájú, a modern magyar líra újraolvasásával kapcsolatban számos következtetést tevő, még többet felkínáló szemléletű könyvet tart kezében az olvasó.

Megvetésem tárgyai egyszerűek: ostobaság, elnyomás, bűn, kegyetlenség, könnyűzene. Élvezeteim az ember által ismert legmélyebbek: írás és lepkevadászat. (Nabokov egy 1962-es interjújában)

Carl Mydans fényképe, 1958, Ithaca.